

Maar ik voelde: jij bent een *ik*,
jij bent een *Elizabeth*,
jij bent een van *hen*.
Waarom zou jij er ook een zijn?
Ik durfde nauwelijks te kijken
wat het was dat ik was.

ELIZABETH BISHOP, 'In the Waiting Room'

INHOUD

Lagomorf	11
Wat de doden willen	40
Waar denk jij dat je naar staat te kijken?	70
Alles onder de oppervlakte	95
The Entertainer	116
De negende concessie	157
Familiebanden	197
De overdrachtsdatum	236
<i>Dankbetuiging</i>	269

LAGOMORF

Soms, 's avonds, als het konijn en ik op de grond een potje touwtrekken met zijn speelgoedwortel, verstart hij opeens en brengt hij alles tot stilstand, alsof er eindelijk sprake is van een enorme doorbraak. Dan kijkt hij me aan en verandert er iets, zijn vluchtige blik komt tot rust en wordt intens, en starend. Er is geen ontkomen aan als hij dat doet, ik moet wel terugkijken. Hij heeft van die albino-ogen, die van een ietwat verbleekte, bloederig rozerode ring aan de buitenkant overgaan in een middelste ring van grauwgrijs alvorens je te dumpen in het donker-, donkerrode middelpunt. Ik weet het niet, maar soms, als hij me zo fixeert en ik in die cirkels in cirkels in cirkels tuur, raak ik van de wijs en heb ik het gevoel de diepte in te suizen van een

vreemd zonnestelsel met planeten die verdwaasd roteren rond een instortende, opbrandende zon.

Ons konijn – mijn konijn, moet ik nu waarschijnlijk zeggen – hij en ik zijn verwickeld in iets wat ik niet helemaal begriep. Zelfs als ik me voorstel dat ik hem doorzie, weet ik dat hij tegelijkertijd ook mij doorziet – en beter dan ik hem: hij pikt al mijn onbewuste signalen op, tot zelfs de vaagste aan toe waarvan ik me niet eens realiseer dat ik ze uitzend. Het is gecompliceerd, die wisselwerking tussen ons. Misschien zijn we de laatste tijd iets te veel met zijn tweeën geweest. Misschien heb ik iets te veel over konijnen zitten nadenken.

Als soort, laat ik dit zeggen, zijn het grillige, koppige beesten, bezeten en chagrijnig, snel aangebrand, volstrekt onvoorspelbaar en mysterieus. Verontrustend stil ook. Maar ze zijn interessant gezelschap. Je hoeft alleen maar geduld te hebben en aandachtig te kijken en je best te doen om de betekenis te ontdekken achter wat wel eens hun miniemste bewegingen zouden kunnen zijn. Soms is het zo duidelijk als wat. Als een konijn van je houdt of je tuig van de richel vindt, heb je dat meteen door, maar er zit een hoop tussen die extremen in – al het andere zit ertussenin – en je weet nooit helemaal zeker waar je staat ten opzichte van een konijn. Je zou te maken kunnen hebben met een dier dat ernstig in de problemen zit, een medescheepsel in nood, maar bijna net zo makkelijk zou je je leven kunnen delen met een zoveelste verveeld wezen in het universum, een konijntje dat alles heeft wat zijn hartje begeert en alleen liever zou hebben dat jij opkraste.

Meestal doet dat alles niet ter zake. We slijten onze dagen separaat en onze enige regelmatige communicatie bestaat uit

kleine verzorgingssessies waarin ik hem eens flink tussen de oren krabbel, op die plek waar hij zelf niet bij kan, en in ruil daarvoor likt hij mijn vingers, of de rug van mijn hand, of het zout van mijn gezicht.

Maar vandaag is het anders. Vandaag hebben we nieuw, gevaarlijker terrein betreden en voor misschien alleen de volgende vijf minuten hebben we een betere, betrouwbaarder betrekking nodig. Daartoe zal hij iets moeten doen wat hij nog nooit eerder heeft gedaan: tegen zijn eigen natuur in gaan en op zijn minst één helder geluid voortbrengen met één duidelijk doel. Dit konijn zal woorden moeten zien te vinden, of wat ook maar de plaats van woorden kan innemen. Het moet praten, en wel nu, en mij precies vertellen wat hier in vredesnaam gaande is.

Het is belangrijk om, voor het begint, vast te stellen dat ik mezelf nooit als een dierenmens heb gezien. En aangezien ik niet in een gezin met huisdieren ben opgegroeid, heb ik ook nooit gedacht dat de kinderen die wij grootbrachten meer leven nodig hadden dan ze zelf al meebrachten. En zeker niet zo'n dribbelend leven, met van die pootjes die tik-tik-tik doen op de hardhouten vloeren.

Wat je goed moet begrijpen – ik denk dat dat uiteindelijk de doorslag heeft gegeven – is dat mijn vrouw, Sarah, erg allergisch is voor katten. Dat was ze althans. Daar bedoel ik alleen mee te zeggen dat ze mijn vrouw wás, en later mijn partner. Zoals iedereen waren we met onze tijd meegegaan, en toen

dat nieuwe woord op kwam zetten – ik denk een jaar of tien nadat we in een heuse kerk in de echt waren verbonden – waren we daar blij mee. We hadden het gevoel dat ‘partnerschap’ onze situatie beter omschreef, nauwkeuriger, en om eerlijk te zijn hadden we nooit goed geweten hoe een mens geacht werd voortdurend als echtgenote of echtgenoot door het leven te gaan.

Maar ik weet niet wat voor terminologie je zou kunnen gebruiken om te beschrijven wat we nu zijn. ‘Vriendschappelijk uit elkaar gegaan’, misschien, of ‘voor even uit elkaar, even rust’, maar niet gescheiden, zover is het nog niet. De rechterlijke macht is er nog niet bij gehaald. Sarah en ik zijn geen ex-partners. We spreken elkaar nog vrijwel dagelijks over de telefoon en we proberen op de hoogte te blijven van ieders reilen en zeilen, maar het is intussen al meer dan een jaar en ik ben nog nooit in haar nieuwe koopflat in Toronto geweest, een appartement op de drieëndertigste verdieping.

Ik kan me haar daar echter wel voorstellen, met haar vaste bezigheden voor de zaterdagochtend. Die zijn waarschijnlijk in grote lijnen hetzelfde als ze altijd al geweest zijn. Ik zie haar van de ene kamer naar de andere lopen, met een tijdschrift of haar telefoon in de ene hand en een kop thee in de andere. Ze kijkt door een hoog raam naar buiten, misschien laat ze haar gedachten gaan over het verkeer. Ik weet het niet. In feite zou ze van alles en nog wat kunnen doen met wie dan ook. Elke optie ligt voor haar open, net als voor mij, en er zijn nog maar een paar dingen waar niet over onderhandeld kan worden. Zoals haar allergie. Tenzij er een medische behandeling bij is gekomen waar ik me niet bewust van ben, blijft Sarah vrijwel

zeker allergisch voor katten. Haar toestand liegt er niet om, in medische zin, haar allergische reactie kan zelfs levensbedreigend zijn, dus die optie was voor ons nooit aan de orde. En zelfs de gedachte aan een hond, een hond met zijn dagelijkse eisen buiten de deur – uitlaten, met een bal gooien, die vacht, het kwijl, de poepzakjes in het park – dat leek mij altijd al te veel, te openbaar allemaal.

Als het was gebleven zoals in het begin, als het al die tijd gewoon wij tweeën was geweest, denk ik dat we misschien wel altijd zo hadden kunnen doorgaan, zonder dat er ook maar iets was gebeurd. Onze kinderen waren het probleem, drie stuks, in de leeftijd van zeven tot dertien jaar. Het waren nog kleine kinderen. Het was het moment vlak voor ze in die fase zaten waar ze nu in zitten.

Als ik erop terugkijk, zie ik dat ons leven samen toen intenser was dan ooit tevoren of daarna, het was nog een onstuimiger periode dan de slapeloze nachten toen ze pasgeboren waren of de tijd van de zindelijkheidsstraining, en ik heb geen flauw idee hoe we jaren hebben overleefd op niets meer dan onverwoestbare lijdzaamheid. Het ging waarschijnlijk automatisch, het zal wel gewoon het effect zijn geweest van geweldige krachten die door ons hun werk deden. We waren zoiets als een gecompliceerd ecosysteem in het regenwoud, vol kronkelende ranken, weelderig, opwellend leven en dampende, vochtige rottigheid. De balans was complex en precies en we waren volkomen verwickeld in elkaars leven, meer geïntegreerd dan we ooit weer zouden zijn.

De kinderen hadden eindeloos gezeurd en op het laatst zijn we gewoon gezwich. Alle vriendjes hadden een huisdier,

alle buren, alle neefjes en nichten: designer teckels en huskyhondjes met twee verschillende kleuren ogen en rasechte naaktkatten. Er leek geen ontkomen aan: dat dier moest er komen.

We begonnen met het goedkope standaardaquarium met dito tankje dat een maand in de woonkamer heeft staan pruttelen en waar we een stuk of tien, twaalf vissen in hebben laten verdrinken. Daarna werd er even over andere mogelijkheden gesproken, maar uiteindelijk leek het konijn ons de beste optie, een poort tot het koninkrijk der zoogdieren. Beter dan een vogel of een hagedis, waren we het eens, meer persoonlijkheid, meer interactie.

‘Misschien is een konijn wel bijna een soort kat.’ Ik herinner me nog dat ik dat zei.

We kregen hem via een advertentie op Kijiji – ‘Goed te huis gezocht voor konijn’ – en de vorige eigenaar, een Acadiër, gaf hem ons uiteindelijk voor niets.

Ik ging naar zijn huis en bezocht zijn met tapijten beklede souterrain. Daar kreeg ik alles te horen over het voer en de keutels en de rui.

‘Is er ook nog iets speciaals waar we aan moeten denken?’ vroeg ik. ‘We hebben geen enkele ervaring.’

‘Je moet hem niet opeten,’ zei de man. ‘Konijnen staan precies, pats boem, op die lijn.’ Hij maakte een neerwaartse karatebeweging, zijn hand doorkliefde de lucht. ‘Of je wilt vriendjes met ze zijn, of je wilt ze vermoorden en er een maaltje van maken. Er zijn vandaag al twee andere mensen aan de deur geweest. Ik wou de advertentie alweer intrekken als jij net zo’n hufter was geweest. Het straalde ze de ogen uit, bij al-

lebei. Ik zag het meteen. Die zouden hem mee naar huis hebben genomen en hem waarschijnlijk in een stoofpot hebben gegooid, een fricot, zoals mijn grand-mère altijd maakte, weet je wel? Verschrikkelijk, neem dat van mij aan, als iemand je zo in je gezicht staat voor te liegen.'

Ik vroeg wat hij zag als hij mij in de ogen keek. Hij lachte en tikte met zijn vinger tegen zijn slaap. 'Ik heb geen idee,' zei hij. 'We kunnen er hooguit naar raden, toch? Je kunt nooit zeker weten wat zich daarboven afspeelt. Maar als ik nu, op dit moment, naar jou kijk? Dan schat ik dat jij er niet zo een bent die onze Gunther de nek gaat omdraaien.'

'Gunther?' zei ik.

Hij ging op zijn hurken zitten en zei het woord drie keer heel snel, waarbij hij met zijn tong klakte.

Het konijn vloog onder de bank vandaan, naar de man toe, en strekte zich uit om zich tussen de oren te laten krabben.

'Hij weet hoe hij heet?'

'Tuurlijk weet hij dat. Iedereen weet toch hoe hij zelf heet?'

'En moeten wij die naam ook aanhouden?'

'Jullie moeten doen wat je wilt, beste vriend. Als je hier wegrijdt, is het jouw konijn. Maar als je wilt dat hij weet dat je het tegen hem hebt, denk ik dat je er goed aan doet hem zo te noemen als hij altijd genoemd is.'

Ik stak mijn hand uit en Gunther snuffelde aan mijn vingers, waarna hij me een snel likje gaf. Zijn tong voelde op dat moment heel vreemd aan. Lang en droog. De tong van een konijn is heel lang en heel droog.

De man glimlachte.

‘Dat is een heel goed teken,’ zei hij. ‘Dat doet hij niet zo gauw. Gunther is meestal nogal schuchter. Normaal gesproken heeft hij wel even nodig om zijn positie te bepalen.’

Het konijn duwde zijn schedel tegen mijn huid en wreef met zijn kopje tegen het harde bot van mijn scheenbeen.

Ik voelde dat er iets veranderde.

‘Dus wij hebben een deal?’ zei de man.

‘Dat denk ik wel, ja,’ zei ik. En we gaven elkaar een hand.

‘En je belooft dat jullie hem in leven laten?’ Bij die woorden moest hij een beetje lachen.

‘Jep,’ zei ik, en ik knikte. Het was gewoon belachelijk.

‘Misschien kun je het met zoveel woorden tegen me zeggen, hier en nu, hardop?’

De tweede keer was het geen grapje. Hij keek me recht in de ogen en ik keek terug. Hij had mijn hand nog niet losgelaten en terwijl we daar zo stonden, voelde ik het kleine beetje extra druk rond mijn knokkels, hij drukte de botjes samen.

‘Ik beloof dat ik Gunther in leven zal laten.’

‘Heel goed,’ zei de man, en hij glimlachte en haalde vervolgens zijn schouders op. ‘Althans, voor mij goed genoeg, denk ik.’

Het duurde misschien drie weken voor Sarah en ik erover begonnen of we hem geen spuitje konden geven.

‘Dit gaat zo niet,’ zei ze. ‘Toch? Dat zien we allebei. Wat er ook gebeurt – we proberen hem te verkopen of we brengen

hem naar het asiel of weet ik veel wat – maar het kan niet zo doorgaan. We kunnen best toegeven dat we een inschattingsfout hebben gemaakt.’

De kinderen hadden al geen belangstelling meer voor hem en zijn bak was weerzinwekkend. We gebruikten een goedkoper soort strooisel en Gunther vond het vreselijk. De eerste paar dagen had hij al twee bibliotheekboeken aan flarden gescheurd en een stuk of vijf snoeren doorgeknaagd zonder dat hij werd geëlektrocuteerd. En hij had ook een ontsteking, iets wat hij tijdens de verhuizing had opgepikt. Misschien had hij die wel van ons, maar het was afgrijselijk om te zien. Hij had een dikke gele slijmsmurrie in de vacht onder zijn ogen, en zijn beide traanbuisjes waren groen en rood opgezwollen. Hij at nauwelijks en in plaats van de droge, makkelijk op te ruimen keutels die ons in het vooruitzicht waren gesteld, was hij incontinent. Ongeveer een week lang was onze witte bank, de bank die we nog steeds hebben, de bank waar Gunther en ik nog tv op kijken, besmeurd met konijnendrek.

Het begon voor mij ook slecht uit te pakken. Er was iets in mijn ademhaling aan het veranderen en een soort van astma begon zich diep in de vliezen in mijn borst te nestelen. Ik voelde iets teers en vochtigs in mijn longen opbloeien – als een enorme kneuzing in mijn ribbenkast – en het viel me ’s ochtends steeds moeilijker om de trap op of zelfs af te lopen. We wisten nog niet goed wat daar nou de oorzaak van was, en het kon niet rechtstreeks aan Gunther worden toegeschreven. De artsen zeiden dat er andere mogelijke verklaringen waren – aandoeningen die tientallen jaren latent in je lichaam aanwezig konden zijn, om dan opeens acuut op te spelen. Maar ik

had mijn eigen theorieën over dat gepiep en gehijg, en ik was er vrij zeker van dat dat konijn en ik niet voor elkaar bestemd waren.

We gingen met hem naar een dierenarts, die ons op geen enkele manier kon helpen.

De man smeed Gunther op zijn roestvrijstalen onderzoekstafel, scheen met een lampje in zijn ogen en oren en bevoelde Gunther van alle kanten. Toen trok hij met een knalend geluid zijn paarse handschoenen uit en gooide ze in een bak voor steriel afval.

‘Luister,’ zei hij. ‘Ik wil er niet omheen draaien.’ Hij knikte naar de deur. Daarachter, in de wachtkamer, zaten minstens tien andere mensen, met riemen en snoepjes en geliefde huisdieren. ‘Jullie hebben zelf vast ook wel gezien dat we hier eigenlijk vooral een katten-en-hondenbedoening hebben. Begrijp je wel? Dat is vijftien procent van wat we doen. Ik vrees dat we weinig ervaring hebben met exotische dieren.’

‘Exotisch?’ zei ik. ‘Wat, is een konijn tegenwoordig exotisch?’

‘Voor mij wel. Ik bedoel alleen te zeggen: ik heb het onderzoek gedaan dat in ons basispakket zit. De volgende stap wordt röntgenfoto’s en voortgezette diagnostiek, en ik heb niet het idee dat jullie daarop zitten te wachten. Niet voor een konijn in elk geval. Niet voor een konijn dat niet eens gecastreerd is.’

Op dat moment was het bijna bekeken. Gunther maakte al bijna deel uit van ons verleden. De weg naar een andere versie van de toekomst, een nieuwe weg tekende zich voor ons af.

‘Luister,’ zei hij. ‘Als ik jullie nou even alleen laat, mis-

schien dat jullie dan samen even kunnen nadenken over de vraag hoe je afscheid zou willen nemen. Als ik dan terugkom, en als jullie het ermee eens zijn, kan ik hem een pijnstiller geven om alles tot rust te brengen. Vervolgens gaan we het infuus aanbrengen en als jullie er dan aan toe zijn, kan hij het middel toegediend krijgen. Het wordt een pijnloos, rustig, vredig einde. Als hij niet kan eten en hij drinkt niet en hij kan niet meer zien, wat voor leven is dat dan nog?’

Toen hij de behandelkamer uit liep, zag ik dat hij een andere gelaatsuitdrukking aannam, van de serieuze levens-eindemodus waar hij zich met ons van had bediend naar het opgewekte, semi-jaarlijkse onderzoeksgezicht dat hij voor zijn vaste klanten opzette.

Ik draaide me weer om naar Sarah, maar die had Gunther alweer opgepakt om hem mee naar huis te nemen.

‘Wat een lul,’ zei ze tegen mij.

Ik glimlachte en knikte. Mijn vrouw laat zich niet graag piepelen.

We namen Gunther mee naar huis en Sarah ging achter de computer zitten. Online vond ze een vrouw ergens buiten de stad die vriendelijk tegen ons deed, maar heel zakelijk. Ze was een echte veearts – kuddes koeien, reusachtige varkens, zelfs renpaarden – en ze behandelde zelden huisdieren, maar ze verkocht ons de antibiotica die we nodig hadden voor op de kop af vijftwintig dollar en legde ons precies uit wat we moesten doen. Er waren problemen met zijn gebit, zei ze. Verscheidene tanden die te lang waren geworden, die in Gunthers bek naar binnen krulden en hem elke keer sneden als hij ergens op wilde kauwen. De infectie was in zijn bek begon-

nen. Die andere gast had daar niet eens gekeken.

‘Het ziet er nu niet prettig uit,’ zei de veerts. ‘En ik ga niks aanraken, maar als het iets beter is, als het medicijn aanslaat en zijn werk heeft gedaan, zullen jullie ze moeten knippen.’

Dit alles is ons daadwerkelijk overkomen, Sarah en mij. Een hele week voerden we Gunther met een plastic spuitje. In onze keukenmachine bereidden we een afgrijselijke koolsmoothie waar we de medicatie doorheen mixten. Vervolgens wikkelde ik het weerbarstige konijn in een handdoek en hield ik hem tegen mijn borst, alle vier zijn pootjes dicht tegen me aan. Zijn vacht liet hier en daar los, soms dikke plukken tegelijk en soms in doorschijnende pluizen die door de kamer zweefden en, dat weet ik zeker, diep in mijn lichaam doordrongen. Sarah trok zijn bek open en spoot de ene na de andere portie groene brij in zijn keelgat. Hij probeerde het weer op te geven, maar het meeste ging naar binnen en de rest droop over zijn kin, waar het later stonde tot een dikke groene substantie in zijn vacht.

Maar het middel werkte en een week later, toen hij weer op krachten was, wisselden Sarah en ik van plaats en deden wat ons gezegd was. Zij hield hem vast in de handdoek en ik pakte een gloednieuwe draadschaar – speciaal voor dat doel gekocht en gesteriliseerd – en ontblootte zijn tanden.

Je kon het zo ongeveer in één oogopslag zien. Als iets bijna volmaakt fout is, heb je dat snel door. Zijn beide voortanden waren net geelbruine slag tanden, een soort miniatuurramshoornen die naar binnen krulden en bijna een complete cirkel beschreven, waarin een zwarte streep te zien was die mij

een bloedvat leek dat erdoorheen liep. Ik probeerde me voor te stellen hoe het eruit zou moeten zien als ze niet zo waren doorgegroeid en een beeld op te roepen van hoe de tanden van een konijn er normaal gesproken eigenlijk uitzagen, hoewel ik nooit eerder konijntanden gezien had.

Toen deed ik het gewoon. Ik stak het tangetje in zijn bek en probeerde een tand te pakken te krijgen. Gunther was woest, hij snoof krachtig door zijn neus. Sarah kon hem nauwelijks in bedwang houden, maar zelfs op dat moment van crisis kon hij weinig meer dan een kuchje voortbrengen.

‘Kom op, nu!’ zei ze. ‘Toe dan! Knippen!’

Ik sloot de tang aan weerskanten om de tand en kneep hard en snel, maar de tand was veel, veel zachter dan ik verwacht had. Het klonk alsof hij knapte en een stuk tand van een centimeter of vier lengte vloog door de kamer. Het tweede stuk, van zijn andere voortand, was iets langer, en schoot bijna zijn keelgat in, maar ik wipte het terug met mijn wijsvinger en trok mijn vinger weer uit zijn bek. Maar toen was het ook klaar, Sarah liet hem los en hij zocht zijn toevlucht onder het bed.

We stonden daar samen, Sarah met de vuile handdoek – Gunther had alles laten lopen – en ik met de tang in mijn hand en de stukken konijntand op de grond. Ik trok een plukje vacht uit haar wenkbrauw en weet nog dat ze de handdoek neerlegde en haar handen eerst aan haar eigen shirt afveegde, en toen aan het mijne.

‘Dat was niet wat ik verwacht had,’ zei ze.

‘Nee, zeg dat,’ zei ik.

Gunther, onder het bed, hield zich muisstil. Een vreemde

die de kamer binnenkwam zou niet eens hebben geweten dat hij er was, en wij zouden niet durven zeggen of hij onder het bed verging van de pijn of juist misschien wel opgelucht was.

‘Wat gaan we nu doen?’ vroeg ik.

‘Ik weet niet,’ zei ze. ‘Ik denk dat we gewoon moeten afwachten.’

Op een of andere manier pakte het uit zoals het bedoeld was. De medicatie sloeg aan, zijn tanden waren geknipt en Gunther keerde weer terug naar zijn normale dieet van timotheehooi. Uiteindelijk werden zijn keutels harder en trok het waas voor zijn ogen op. Zelfs de kinderen hadden hem weer in hun armen gesloten. Ze speelden nu met hem, ze gooiden zijn wortel door de kamer die hij dan weer ophaalde en ze voerden een best wel grappige stierenvechtact met hem op. Als je een theedoek uitschudde en riep: ‘Toro! Toro! Toro!’ kwam Gunther door de kamer aanrennen en schoot hij onder de theedoek door. Het ging ook heel goed met een piramide van plastic bekertjes. Zodra die stond, kwam hij aanrennen en vloog hij er dwars doorheen, met volle kracht en volkomen doelbewust.

Als een konijn echt blij is, maken ze van die krankzinnig vrolijke sprongen, waarbij ze hun hele lijf lanceren en veel hoger komen dan je zou denken. In de lucht wringen ze zich in bochten en trappen ze met al hun vier poten tegelijk. Het doet denken aan van die extatische uitbarstingen die je in evangelische kerken ziet, als mensen zo geroerd worden door de Geest dat ze geen controle meer hebben over lijf en leden. Gunther

deed dat altijd aan één stuk door na een potje stierenvechten of als hij een plastic piramide aan barrels had gelopen. Zulk soort sprongen noemen ze een binky. Dat is de bestaande, technische term: een binky.

Je kunt het nooit met zekerheid zeggen, maar ik denk dat het leven van Gunther, ergens in het wazige tijdvak tussen onze beslissing in de behandelkamer van de veearts en dat akkefietje met zijn tanden en het tot rust komen van de hele boel, naadloos in ons gezinsleven werd opgenomen, en dat het plaatje ook bijna klopte. Hij week langzaam terug naar de achtergrond van ons bestaan en nam zijn plek in de dagelijkse gang van zaken in. Hem verzorgen werd een pakket vaste taken. Elke week was het aan iemand anders om het strooisel te verversen en de stofzuiger door de kamer te halen en ervoor te zorgen dat hij genoeg eten en drinken had. De kinderen kregen er een zakcentje voor en Gunther werd een heuse huishoudelijke taak, net zoiets als de vaatwasser leeghalen of de vuilnis bij de straat zetten. Als andere dingen, onvoorziene gebeurtenissen, ons opeisten – het jaar dat de vader van Sarah ziek werd en uiteindelijk kwam te overlijden, die keer dat ik acht maanden zonder werk zat, of het voorjaar waarin we een lening moesten afsluiten om het dak te laten repareren, de schoorsteen opnieuw te voegen en alle dakgoten te vervangen –, kon ik bijna vergeten dat Gunther ook nog bij ons woonde. We deelden weliswaar dezelfde ruimte, en zijn aanwezigheid dwong me uiteindelijk om regelmatig naar een inhalator te grijpen, puffers die een automatisme werden, maar het kon nog altijd gebeuren dat ik hem een hele week niet eens echt zag. We leefden zo'n beetje langs elkaar heen en het

leek wel of het minibusje altijd met stationair draaiende motor op de oprit stond, de schuifdeur wijd open zodat we zo snel mogelijk weer weg konden, als een legerhelikopter. Sarah of ik zette één stap over de drempel van de voordeur en dan klapten we in onze handen en riepen: 'Oké, opschieten! We gaan!'

En dan dook en tuimelde iedereen door de schuifdeur het busje in en daar gingen we weer, de weg op. Elke middag, elke avond was er wel een andere activiteit. Pianoles, zwemles, voetbaltraining, muziek, klassenavonden. In een poging qualitytime met de kinderen te hebben meldde Sarah zich aan als leidster van de kabouters. Ze leerde alle padvindersbeloften en kreeg een uniform en we verkochten enorme hoeveelheden koekjes. Ik was vijf jaar coach van een jongensvoetbalteam, al wist ik in het begin van toeten noch blazen.

Dan was er het eten tussen de middag. Sarah en ik hebben duizenden lunches bereid voor de kieskeurige, ondankbare figuren die we op de wereld hadden gezet. Altijd als ik de korsten van een boterham sneed of niet moeilijk deed wanneer iemand een perfect toebereid Tupperwarebakje komkommer met ranchdressing in even perfecte staat retourneerde, vroeg ik me af of ik lief was voor een kind of hem juist verpestte.

Schreeuwen en dan net op tijd bij de halte staan voor de eerste schoolbus van halfacht of de tweede van kwart voor acht. Daarna douchen en je haar kammen en echte kleren aantrekken en naar je werk gaan en proberen je niet aan al die stommelingen te storen. Al die stomme dingen die al die stommelingen zeiden en deden.

Elke ochtend begon de dag als we er net vijf of zes uur in lagen. En elke ochtend als Sarah en ik onze ogen opsloegen,

waren we al te laat, liepen we al achter op het schema.

‘Wat voor dag is het vandaag?’ vroeg ik dan, en dan keek ze en knipperde ze met haar ogen en staarde ze me aan alsof ik een vreemde was. Vervolgens draaide ze zich om en concentreerde ze zich op het plafond alsof het een beeldscherm was, alsof ze in de behandelkamer van de tandarts was en het nieuws daar voorbijschoof.

‘Woensdag,’ zei ze dan. ‘Woensdag is pizzadag. Geen lunch klaarmaken. Maar daarna vioolles, en dan die bijeenkomst op school, een of andere vergadering waar we bij moeten zijn over het schoonhouden van het schoolplein, daar moet een van ons naartoe. En dan, als er daarna nog tijd is, zo helpe mij God, de kapper. Alsjeblieft. Iedereen in dit fucking huis moet heel nodig naar de kapper.’

‘Ja.’

‘Ik meen het,’ zei ze. ‘Jij ook. Je lijkt wel een zwerver.’

Ik herinner me één keer, een jaar of vijf geleden mischien – het was op het afscheidsfeest voor een collega van Sarah die met pensioen ging – dat we tijdens de toespraken naar buiten glipten en een nummertje maakten in het minibusje, gewoon op straat, op z’n hondjes, op de achterste bank. Het was belachelijk, maar op dat moment ook het enige juiste. Er lagen kleverige lollystokjes en snoeppapiertjes, oortjes en legoblokjes, en zelfs een lang verloren gewaande hardloopschoen waar we heel blij mee waren. Sarah stak hem met haar ene hand triomfantelijk omhoog, terwijl ze met de andere haar broek losknoopte. ‘Eindelijk!’ zei ze. ‘Help me herinneren dat we deze mee naar binnen nemen als we thuis zijn.’ De andere auto’s stonden daar maar langs de stoeprand, onder de

straatlantaarns, en er kwam geen voetganger voorbij die door de lichtgetinte ramen naar binnen kon kijken. In het busje waren we heel gehaast en ging het nogal onbeholpen, maar we kregen waar we voor gekomen waren, en waren mooi op tijd terug voor de taart, weer netjes in de kleren.

Ik weet niet wat er daarna gebeurd is. Het was niet één enkel ding. Geen dramatische explosie, geen andere figuur die ons leven kwam binnenwandelen. Ik denk dat we gewoon op waren – langzamerhand, onherroepelijk – en uiteindelijk besloten we allebei dat we er genoeg van hadden en dat het tijd was voor iets nieuws. Er moet iets anders geweest zijn, iets wat trok vanbinnen, of klonk vanbuiten, iets wat ons op een of andere manier voor het blok zette, maar ik weet het niet. Misschien hadden we feitelijk alleen de mogelijkheden van elkaars lijf uitgeput.

Hoe dan ook, Sarah en ik, we hebben allebei ons best gedaan, en volgens mij hebben we het tot een goed einde gebracht. Drie kinderen is niet niks en wij hebben die mensjes gedragen – we droegen ze van de verloskamer naar de crèche naar school en door alle zomervakanties heen, tot aan de chique diners die we op de avond van hun diploma-uitreiking gaven. Toen, de een na de ander, gingen ze het huis uit, en hebben we nooit meer met z'n allen samengewoond. Twee gingen in een andere stad studeren en een ging met haar vriend samenwonen, aan de andere kant van de stad, en vond werk in een callcenter.

Toen ze de deur uit waren, waren we weer alleen. Samen, maar op onszelf nu – alleen Gunther bleef. Het was moeilijker dan we gedacht hadden. Er was te veel ruimte ineens en die

vulden we met alles wat we altijd gemist hadden. Hoewel er verder niemand was, zaten we elkaar voortdurend in de weg. Ik had het gevoel dat de lucht in huis weer dikker begon te worden, maar erger nu, alsof een helder slijk langzaam door alle gaten in ons leven werd gegoten. We moesten ons er elke dag doorheen worstelen, en elk gesprekje verliep moeizamer dan nodig was. Geen van ons had oog voor de ander en we hadden ruzies, echte ruzies, over wie de bevoegdheid had om te bepalen of een lamp aan dan wel uit moest. Ik stoorde me vreselijk aan hoe ze op haar eten kauwde, hoe ze onafgebroken achter hun rug om over andere mensen praatte, haar egoïsme. En zij stoorde zich er vreselijk aan dat ik mijn pen voortdurend aan- en uitklikte, dat ik altijd haar plannen doorkruiste, en van alles begon maar nooit iets afmaakte. Geen blik soep voldeed ons beiden.

De kans op een andere job kwam als geroepen. Het was een echte promotie, op nationaal niveau, eindelijk serieus werk en voor een veel beter salaris – precies wat Sarah al jaren wilde. Ze kon het zich niet veroorloven die kans te laten liggen. ‘Zo’n kans krijg je geen tweede keer,’ zei ze, en we wisten het allebei.

Daarna gingen we praten, rustig eerst, over ‘verandering’, en over het implementeren van ‘het nieuwe plan’. We werkten het helemaal uit, kalm, ernstig, droevig, en toen hakten we de knoop door. De nieuwe baan wees de weg, maar we wisten allebei dat er meer aan de hand was en toen we het aan de kinderen uitlegden, lieten we er geen misverstand over bestaan wat een en ander in de praktijk inhield. We moesten verder, het had geen zin meer om te doen alsof, en steeds om de hete brij heen te draaien.

‘We willen alleen dat jullie gelukkig zijn,’ zei onze oudste dochter, en die woorden bleven me bij, want ik had altijd gedacht dat ouders zulke dingen tegen hun kinderen moesten zeggen, en niet andersom.

We bleven het nog vier maanden volhouden – van een laatste schoolloze september tot een laatste kerst met het hele gezin – en in de derde week van januari pleegden we de nodige telefoontjes. Net als ieder ander wilden we de kerst achter de rug hebben voor het geklets begon. Het was beschaafd en transparant en zelfs vriendelijk.

Ik bracht haar naar het vliegveld en we kusten en huilden daadwerkelijk op een parkeerplaats die voor kussen en huilen gereserveerd was.

‘We doen alleen maar wat we moeten doen,’ zei ze.

Ik kijk wel eens naar Gunther en dan vraag ik me af of hij een typisch konijn is of juist niet – of hij nou wel of niet zo is als de anderen van zijn soort, de rest van de lagomorfen die deze wereld bevolken. Ik vraag me af of hij ooit zelfs maar een ander konijn gezien heeft, of dat hij misschien denkt dat ik ook een konijn ben. Het konijn behoort tot de nestblijvers, ook weer zo’n woord dat ik geleerd heb: ze worden blind en doof en weerloos geboren, dus Gunther zal wel geen herinnering hebben aan zijn broertjes en zusjes of aan zijn moeder, geen beeld of geluid uit die eerste fase om de rest van zijn leven met zich mee te dragen. Als er een moment in je leven is dat je niet kunt overleven zonder interventie van een ander – dat je op

een vogeltje lijkt dat net naakt en blind uit het ei is gekomen – dan ben je een nestblijver. Toen Gunther was geboren, zal hij een haarloze zeven, acht centimeter vlees zijn geweest, een kronkelend roze slangetje, nauwelijks meer dan een bekje en een teer bloedvatenstelsel dat door zijn huid heen schemerde. Misschien dat er nog een stuk of acht, negen andere jonkies tot hetzelfde nest behoorden. Misschien heeft hij nog een vage, gevoelsmatige herinnering aan hen, de aanraking van de andere jonkies, al die krioelende lijfjes die daar tegen elkaar aan gedrukt lagen, bijeengekropen voor een beetje warmte. Dat is ook zo'n woord dat ik mooi vind: het werkwoord krioelen. Je komt er maar zelden toe het te gebruiken.

Er valt zoveel meer over te vertellen. Ik heb door de afbeeldingen op het internet gescrold, artikelen gelezen, tekeningen bekeken, de grafische voorstellingen die ons laten zien wat er echt gebeurt als je ze volgt door dat gat, door die wirwar van tunnels naar de complexe samenleving die ze daar hebben opgebouwd, een meter onder ons niveau. De grootste en ingewikkeldste kolonies kunnen honderden meters door tunnels kronkelen, een pad dat geen roofdier ooit zou kunnen volgen. Slechts geleid door hun instinct graven ze zowel donkere doolhoven als echt functionerende routes onder de grond. Zelf rennen ze al die doodlopende tunnels en andere misleidende punten straal voorbij. En dan leggen ze ook nog eens tientallen verschillende in- en uitgangen aan, sommige echt, andere vals. Het is een waanzinnig strategisch plan, en het blijft verbaazingwekkend dat een dergelijk niveau van list en bedrog, zo'n hoogontwikkelde vorm van misleiding, in het grote plan van de natuur is ingebouwd.

Ondanks dat alles leeft een konijn in het wild een jaar, hooguit twee: nog geen tien procent van alle konijnen maakt die tweede zomer of winter ooit mee. Ik denk dat ze geboren worden om te sterven, elke eenendertig dagen een nieuwe generatie. Maar zo is het niet voor Gunther. Hij is inmiddels vijftien, op zijn minst, en ik veronderstel dat dat hem een bijna uniek organisme in de wereldgeschiedenis maakt. Van nu af aan is elk van zijn ervaringen zonder precedent.

Vandaag had ik besloten een poging te wagen hem iets nieuws te laten zien. Hij is altijd een huisdier geweest – een huiskonijn – maar vanochtend heb ik hem mee naar buiten genomen. Er was werk in de tuin dat ik had laten liggen en dat nu echt moest gebeuren. Ik dacht niet dat hij zou weglopen – onze hekken lopen door tot op de grond, maar er zitten wel gaten hier en daar die groot genoeg zijn, en ik wilde hem in elk geval de keus laten.

Ik zette hem op het grasveld en krabbelde hem eens goed tussen de oren.

‘Nou, daar ga je,’ zei ik, en ik spreidde mijn armen alsof ik hem de tuin liet: ‘Allemaal voor jou.’

Hij keek op, minder enthousiast dan ik had verwacht, en liet toen gewoon zijn kopje hangen, waarna hij een mondvollerse klaver uit de grond trok en begon te malen. Hij draaide zich terloops om en hupte naar de fundamente van de veranda, vlak bij de plek waar we de compostbak en de tuinslang bewaren. Hij leek geen haast te hebben om waar dan ook heen te gaan.

Ik keerde hem de rug toe en liep naar de schuur. Ik draaide aan het combinatieslot, trok de deur open en reed onze stoffige grasmaaier naar buiten. Ik pakte de snoeischaar en de

heggenschaar en de robuuste oude hark met zijn tanden in een rechthoekige grijns. Ik haalde de kruiwagen tevoorschijn. Een halfuur lang keek ik heel bewust niet om naar waar ik Gunther had neergezet. Ik wilde hem alleen laten, hem de kans geven een en ander voor zichzelf uit te zoeken.

Er waren in ons verleden zoveel voorjaarszaterdagen zoals deze geweest, zoveel dagen vol lijstjes, dingen die gedaan moesten worden of in orde gebracht. Ik harkte de dode winterbladeren op een hoop en haalde het stro en de houtsnippers van de bloembedden en maakte een begin met het terug-snoeien van de rozenstruik en de andere winterharde planten die Sarah altijd had onderhouden. Ik probeerde in de herinnering te roepen wat ze me verteld had over de juiste hoek waarin je de snoeischaar moest houden, zodat alles wat je terug-snoeide ook weer de goeie kant op groeide. Volheid, dat was wat we altijd nastreefden. We wilden dat de planten in onze achtertuin vol waren, met dichte, zware bloesems. Ik raakte elke stam aan, daar waar hij zich vertakte, bleef even zo staan en bedacht wat ik nu moest. Uiteindelijk iene-miene-mutte ik me erdoorheen, waarbij het lot besliste welke kant ik afknipte en welke mocht blijven.

Ik draaide me net op tijd om. Ik hoorde een geluid, denk ik, of eigenlijk meer een trilling in de lucht, maar dat zou op zich niet genoeg zijn geweest. Ik weet niet wat me deed omkijken. Het was een zucht, eigenlijk, meer niet, een gorgelende uitademing, net zoiets als het gepiep van mijn eigen longen als ze er heel slecht aan toe waren, maar dan oppervlakkiger en sneller.

Wat ik zag, wat mijn blik trof, was naar ik aanneem in de natuur volstrekt normaal. Maar tegelijkertijd was het schok-

kend, voor mij volkomen nieuw en verontrustend. Een slang, veel dikker en veel langer dan ik dacht dat ooit onder onze veranda kon wonen, had zich om Gunther heen gewikkeld. Het drama was bijna achter de rug en alles was al stilgevallen. Gunther was uitgerekt tot zijn volle lengte en het geluid dat uit hem ontsnapte, de trilling, was het laatste beetje lucht dat uit zijn lijf werd geperst. De slang had zich een keer of vier, vijf om hem heen gewikkeld en hun koppen, die van Gunther en die van de slang, raakten elkaar. Het was bijna alsof ze elkaar in de ogen keken. Ook hun staarten lagen vlak bij elkaar, maar tussen kop en staart – onder en binnen de symmetrie van de slang – zag ik een akelige verdraaiing in het lichaam van Gunther, een verwrongenheid waardoor zijn nek de andere kant op leek te draaien, weg van zijn voorpoten. Het stond voor mij vast dat al zijn botten al gebroken waren.

Ik heb het opgezocht – eenmaal weer binnen ben ik meteen achter de computer gaan zitten – en ik weet nu dat dat andere dier, dat ding dat onder onze veranda leefde, een rode rattenslang was, een niet-giftige wurgslang, in onze contreien even algemeen, zo niet algemener, dan mijn nieuwzeelander. Ik heb geleerd dat rode rattenslangen, of korenslangen, geweldige huisdieren zijn, lief voor kinderen, en de absolute lievelingen van de reptielenshow die alle scholen aandoet. Kinderen vinden het spannend, zo'n dier dat om hun armen en benen kronkelt, en genieten van de natte, droge sensatie. De rattenslang in mijn achtertuin trof geen blaam, hij deed niets fout. Hij nam alleen de hem toegewezen plaats in en volgde een instinctief patroon dat hij niet kon kiezen of veranderen. Ook Gunther was denk ik waar hij hoorde te zijn. Toen dit al-

les gebeurde, was ik het enige ding dat buiten de orde ging. Maar ik kon mezelf er niet van weerhouden.

‘Nee,’ zei ik, en ik zette vier of vijf doelbewuste stappen in hun richting. Toen bukte ik me en raapte ik die vreemde en kolkende combinatie van wat het ook maar was op en hield hem in mijn hand. Hij was niet zwaar. Samen wogen ze niet meer dan een tas met boodschappen. Ik hield ze in mijn linkerhand en greep de slang met mijn rechter vlak achter zijn kop en probeerde hem terug te draaien, hem van Gunther los te trekken en ze van elkaar te scheiden. De slang viel vrijwel onmiddellijk naar mij uit, hij wikkelde zich los van Gunther en begon zich om mijn arm te winden. Ik smeede ze allebei tegen de grond. Gunther viel en verroerde zich niet, maar de slang begon meteen zijdelings naar de hoop bladeren te schuifelen.

Maar we waren nog niet klaar. Ik greep de hark en ging achter hem aan, en toen ik de kans kreeg, zwaaide ik de hark met alle kracht die ik in me had over mijn schouder door de lucht. Hij zoefde naar de grond en ik voelde de weerstand toen de punt van een, misschien twee tanden ergens halverwege het slangenlijf binnendrong. De hark ging er helemaal doorheen en begroef zich onder de slang in de grond. Beide uiteinden van het beest, kop en staart, bleven furieus kronkelen, maar het midden was vastgepend en stationair. Ik liep naar de kop, en wachtte, en keek naar het slingeren van dat lijf. Toen bracht ik langzaam mijn ene voet omhoog en hield hem precies daar waar ik hem hebben wilde. Ik had alleen hardloopschoenen aan, maar ik liet mijn voet langzaam zakken, recht boven zijn kop, en voelde de botten breken en het vocht weglekken. Alsof je op een sinaasappel trapt, zoiets. Na vijftien seconden hield

het kronkelen op, eerst de bovenste helft van de slang, en toen ook de onderste helft. Ik draaide me om naar waar ik zopas nog had gestaan en was voorbereid op wat ik verwachtte daar aan te treffen – een verfrommeld wit hoopje, waar geen adem meer uit kwam – maar het was er niet. In plaats daarvan zag ik Gunther zitten op nog geen meter vanwaar hij tegen de grond was gegaan, in elk geval ten dele weer teruggebracht tot zijn gewone, ronde gedaante. Hij zat daar volkomen stil, roerloos als alleen een konijn dat kan, en staarde me aan, nam het tafereel met een strenge blik in ogenschouw.

Ik keek naar hem en toen weer naar de slang, de hele lengte, dat hele lange lijf. De dingen die het gedaan had en de dingen die ik gedaan had. Ik wist niet wat dat alles betekende. Ik wist niet wat wel en wat niet te rechtvaardigen was. Ik wist alleen wat gebeurd was en dat ik hier uiteindelijk weer terug zou moeten komen, naar deze plek, om de rotzooi op te ruimen. Ik liep naar Gunther en pakte hem zo voorzichtig mogelijk op, maar hij gaf geen enkele reactie. Hij was niet meer dan een zacht voorwerp in mijn hand en deed bijna denken aan een opgezet dier, of aan speelgoed dat een konijn moest voorstellen, of wat een konijn maar geacht werd te representeren. Ik bracht hem weer naar binnen, terug in ons huis, waar we nu zijn, en ik zette hem op de bank en knielde voor hem neer. Ik streek met mijn vingers over zijn hele lijf, net als de onverschillige dierenarts van jaren geleden, maar net als hij voelde ik nergens iets wat gebroken of niet in orde leek, en ik kon ook niet vaststellen of er iets anders aan mankeerde, of er dieper vanbinnen misschien iets gebroken was.

De telefoon gaat, het is Sarah. Ze woont in een stad waar

het een uur vroeger is dan hier, en heel even ben ik in de war met de tijdzones en beeld ik me in dat bij haar nog niets van dit alles is gebeurd.

‘Hoe is het?’ zegt ze.

Haar toon is licht, ontspannen, intiem. Als de omstandigheden meezitten, kunnen we ons zo weer laten terugzakken in de flow van hoe we vroeger met elkaar omgingen. Ze wil gewoon een beetje kletsen, de tijd verdrijven op een loze zaterdagochtend. Het is aan beide kanten stil en ik ben ervan overtuigd dat we allebei alleen zijn, althans op dit moment.

‘Nou,’ zeg ik. Het valt niet mee om de juiste woorden te vinden. ‘Er is Gunther net iets akeligs overkomen.’

‘Nee,’ zegt ze, en meteen is daar de ommekeer, paniek geeft haar stem een scherpe ondertoon. ‘Wat is er gebeurd?’ vraagt ze. ‘Is het erg? Ik zat net aan hem te denken en me af te vragen hoe het met jullie ging. Is het ernstig? En hoe is het met jou?’

‘Het was een slang,’ zeg ik, en ik probeer het allemaal zo sec mogelijk te houden. ‘Niet te geloven toch? Een echte slang, en een vrij grote ook, in onze tuin, en die had hem bijna, maar hij wist te ontkomen. Ik weet alleen niet hoe hij er nu aan toe is. Misschien is hij wel in shock.’

Ik klik met mijn tong en ik roep hem, bij de naam die mij ooit zo vreemd voorkwam. Ik zeg: ‘Gunther’, en wacht tot hij naar me toe komt, maar er gebeurt niets.

Ik houd de telefoon tegen mijn oor gedrukt, ik kan Sarah horen ademen. ‘Vertel me precies wat er gebeurd is,’ zegt ze op gebiedende toon. ‘En vertel hoe hij eruitziet. Probeer het aan me uit te leggen. Ik moet details hebben. Misschien kunnen we beter iemand bellen.’

‘Hij lijkt me alert,’ zeg ik, ‘alleen hij verroert zich niet.’

Ik steek een hand uit en strijk met mijn wijsvinger over de brug van zijn neus en merk dat hij zachtjes terugduwt, in een poging mijn huid beter te voelen.

Ik kijk ernaar, bijna als naar een extreme close-up in slow motion, een beeld waar ik deel van uitmaak en dat ik tegelijkertijd gadesla – mijn vinger op zijn neus en zijn neus tegen mijn vinger. Er is een stilte waarin niets gebeurt. Niets gebeurt en niets gebeurt, maar het houdt te lang aan, het gat wordt te groot. Ik verdwijn in mezelf.

Sarah doorbreekt de stilte.

‘David!’ schreeuwt ze. ‘David, ben je daar?’

Mijn naam verrast me, als een vreemd geluid uit een andere kamer, iets wat daverend te pletter slaat, en eerst weet ik niet hoe ik moet reageren, maar voor ik iets kan doen draait Gunther met een ruk zijn kopje en keert beide oren naar mij en de telefoon toe. Hij herkent de stem van Sarah, de geluiden die alleen zij kan maken – een kreet die uit de plastic hoorn komt, erdoorheen breekt. Zijn uitdrukking, de vorm van zijn gezicht, de schuine stand van zijn kopje, het verandert over de hele linie in iets wat ik niet van hem ken, slap en aangegrepen zoals je hem liever nooit zou zien. Ik voel dat hij me nodig heeft, dat ik de enige ben die hem hierdoorheen kan slepen.

‘Ik ben er,’ zeg ik in de hoorn, ‘maar ik kan nu niet praten. Ik moet je ophangen.’

Ik verbreek de verbinding en staar Gunther aan en zie me opnieuw weerspiegeld in het rode centrum van zijn oog. Het oppervlak lijkt glaziger dan anders, en ik geloof niet dat hij nog kan verwerken wat er gebeurt, die wazige mengeling van

licht en trilling die ons omringt, het vertrouwde en het vreemde. Ik weet dat hij me nog kent – dat hij ons nog kent – en probeer langs mijn spiegelbeeld te kijken. Ik stel me voor dat ik recht door de membranen en lenzen van zijn ogen kijk, langs de zenuwbanen helemaal tot in zijn hersens. Ik denk dat ons gedeelde verleden, ons leven samen, daar nog is, in zijn geheugen bewaard is gebleven. In het brein van het oudste konijn dat ooit heeft geleefd vormen we één denkbeeld, levensecht, volhardend, duidelijk waarneembaar – maar dan is het voorbij, en wat rest is al het andere.